

Ο πολυπρόσωπος και πολύτροπος ποιητής Fernando Pessoa

Από τα χρόνια του '60, ήδη, και κυρίως στις τρεις πιο πρόσφατες δεκαετίες, τους θεωρητικούς, τους κριτικούς και τους ιστορικούς της σύγχρονης λογοτεχνίας και ποίησης τους απασχολούν διάφορα θέματα και ζητήματα που σχετίζονται με τη λειτουργικότητα ή μη ενός ποιητικού μοντερνιστικού ή πρωτοποριακού έργου, στην εποχή που δημοσιεύεται και γίνεται γνωστό ή σε μεταγενέστερες εποχές. Πράγματι, διάφοροι κριτικοί προσπαθούν να δώσουν έγκυρες απαντήσεις, υπογραμμίζοντας τη σπουδαιότητα, ανάλογα, κάθε φορά, και με τα ιδιαίτερά τους χαρακτηριστικά, άλλος των ιστορικών, οικονομικοπολιτικών συνισταμένων, άλλος των πολιτιστικών και άλλος των καθαρά λογοτεχνικών, και μερικοί άλλοι, τονίζοντας τη σημασία ενός ιδιαίτερου, σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, συνδυασμού των προηγούμενων παραγόντων.

Τέτοιου τύπου προβλήματα βάζει και το έργο του μεγάλου Πορτογάλου ποιητή Fernando Pessoa¹ και η καθυστερημένη αναγνώρισή του, πολλές δεκαετίες μετά τη δημοσίευση των έργων του. Πώς θα μπορούσε κανείς να εξηγήσει, για παράδειγμα, το γεγονός ότι τα τελευταία, μονάχα, είκοσι πέντε περίπου χρόνια, ο ποιητής, συγγραφέας και στοχαστής Fernando Pessoa, που πρωτοδημοσίευσε ποιήματα κι άλλα του κείμενα από τις πρώτες ήδη δεκαετίες του 20ού αιώνα, καθιερώθηκε διεθνώς ως ένας από τους μεγαλύτερους ποιητές αυτού του αιώνα;

Μια πρώτη –αυτονόητη σχεδόν– απάντηση θα ήταν ότι η συνέχιση και η σχεδόν ολοκλήρωση της έκδοσης των διαφόρων σημειώντων ανέκδοτων κειμένων του (ποιήματα, πεζά, θεατρικά έργα ή μελέτες, καθώς και τα ιδιότυπα ημερολόγιά του, με στοχαστικά ποιητικό και δοκιμιακό χαρακτήρα), και, βέβαια, η μετάφραση ενός μεγάλου μέρους του ποιητικού αλλά και του πεζού έργου του, σε διάφορες γλώσσες πραγματοποιήθηκαν μόνον τα τελευταία αυτά χρόνια, δίνοντας έτσι και την αφορμή να γραφούν πάρα πολλές καινούργιες και ουσιαστικές, θεωρητικές και κριτικές προσεγγίσεις και αναλύσεις, που έκαναν εμφανή τη μοναδικότητα και τον πολυδιάστατο χαρακτήρα της ποίησης και των διαφόρων άλλων κειμένων του, καθώς και την ξεχωριστή θέση που κατέχουν, αναμφίβολα, ανάμεσα στα άλλα μοντερνιστικά έργα του καιρού του. Όσο για το πρόβλημα της καθυστερημένης αναγνώρισης του, θα μπορούσαμε, εξάλλου, να δώσουμε απαντήσεις επιμένοντας, πρώτα απ' όλα,

Ο Αντρέας Παγουλάτος είναι ποιητής και δοκιμογράφος.

στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του πολιτιστικού κλίματος που επικρατούσε πρωταρχικά στην Πορτογαλία, αλλά ακόμη και στις «προηγμένες» δυτικές, ιδίως, ευρωπαϊκές χώρες τα χρόνια που πρωτοδημοσιεύονται τα πραγματικά νεότερα, προκλητικά και, μερικές φορές, σκανδαλώδη ποιήματά του, προπάντων αυτά του μοντερνιστικού περιοδικού *Ορφέας* (1914-1915). Πράγματι, στην ίδια την Πορτογαλία, την «επαρχιακή» αλλά και συγχρόνως περίεργα ανεκτική, η έκδοση του *Ορφέα* με αυτά ακριβώς τα ποιήματα θα προκαλέσει βέβαια ένα κάποιο «σκάνδαλο», που όλο και θα τροφοδοτεί, τις επόμενες δεκαετίες, τις πιο ανανεωτικές και ριζοσπαστικές λογοτεχνικές κινήσεις, αλλά, παρ' όλα αυτά, πολύ λίγο θα μπορούσε να βοηθήσει, μέσα σ' αυτές τις περιστάσεις, σε μian ουσιαστική πρόσληψη και κατανόηση των σημαντικών ποιητικών ιδιομορφιών της ιδιότυπα μοντερνιστικής αυτής ποίησης. Από την άλλη μεριά, στις δυτικές ευρωπαϊκές χώρες, όπου ήδη είχε αρχίσει ο φοβερός Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, με τις τραγικές, καταστροφικές του συνέπειες, το έργο του Fernando Pessoa θ' αργήσει να μεταφραστεί, έστω και μερικά, και να γίνει κάπως γνωστό. Με την εξαίρεση ορισμένων σπάνιων μεταφράσεων και μελετημάτων πάνω στο έργο του, που δημοσιεύτηκαν κυρίως σε περιοδικά τα χρόνια του μεσοπολέμου, οι πραγματικά συστηματικές μεταφραστικές εργασίες θα επιχειρηθούν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο σ' ορισμένες ευρωπαϊκές γλώσσες και ιδίως τα χρόνια του '50 και του '60. Αυτή η σημαντική, μερικές τουλάχιστον φορές, προσπάθεια θα καταλήξει, άλλωστε, στις πρώτες εκδόσεις βιβλίων του, καθώς και σε δημοσιεύσεις αρκετών αξιόλογων δοκιμίων. Αυτά, φυσικά, συμβαίνουν, παράλληλα με τη μεταθανάτια έκδοση των έργων του, στην Πορτογαλία, όπου έχουν ήδη αρχίσει από το 1942 οι εκδόσεις *Ática* (επτά χρόνια μετά από το θάνατο του ποιητή, το 1935).

Όλοι αυτοί, όμως, οι συγκεκριμένοι λόγοι και οι αιτίες, που μπορούν και εξηγούν το γιατί το έργο του Fernando Pessoa άργησε τόσο πολύ να γίνει γνωστό και να καθιερωθεί, δεν θα αρκούσαν για να αιτιολογήσουν ολότελα το όλο και μεγαλύτερο ενδιαφέρον που προκαλεί, διεθνώς πλέον, από τα χρόνια κυρίως του '80 και μετά, το έργο του Πορτογάλου ποιητή. Θα μπορούσαμε να πούμε, σχετικά μ' αυτό το θέμα, ότι, σε τελευταία ανάλυση, είναι αυτό το ίδιο το εντελώς ξεχωριστό στην πολυσημία και στη συνθετότητά του έργο του που, από τη στιγμή που ανακαλύπτεται, προκαλεί αυτό το όλο και πιο αυξημένο ενδιαφέρον. Και αυτό, όχι μόνον από την πλευρά ενός όλο και πιο μεγάλου κοινού ή των διαφόρων θεωρητικών, ιστορικών και κριτικών της ποίησης και της λογοτεχνίας, αλλά κι από εκείνη των ψυχαναλυτών, των κοινωνιολόγων και των διαφόρων άλλων επιστημόνων και ερευνητών που έρχονται να προστεθούν στον ήδη μακρύ κατάλογο από εικαστικούς καλλιτέχνες, σκηνοθέτες, κινηματογραφιστές, συνθέτες που ασχολήθηκαν δημιουργικά μ' αυτό το έργο².

Θεμελιώδη και καταλυτικό ρόλο παίζει σ' αυτό το όλο και πιο έντονο ενδιαφέρον για το έργο του Pessoa το γεγονός ότι στη γραφή, τη μορφοποίηση, την επεξεργασία και την τελική δόμηση των διαφόρων ποιημάτων και κειμένων του, στην ίδια του δηλαδή τη δημιουργία, προέχει το μοναδικό στη σύγχρονη ποίηση και εντελώς «προσωπικό» φαινόμενο της «ετερωνυμίας»³. Οι τρεις βασικοί ετερώνυμοι ποιητές και οι δεκάδες άλλοι «υποδεέστεροι» είναι οι «συνδημιουργοί» του έργου – αλλά με πολλές αντιθέσεις που γίνονται έκδηλες ανάμεσά τους και με διαφορετικές αφητηρίες για τον καθένα – μαζί με τον ορθώνυμο ποιητή, τον Fernando Pessoa, που τους δανείζει, φυσικά, διαφορετικά, και πολλές φορές αντινομι-

κά στοιχεία από την ίδια του την ύπαρξη και τη λογοτεχνική του υπόσταση. Πράγματι, ο Pessoa συντηρεί, «τρέφει» και τροφοδοτεί συνεχώς τους διάφορους ετερώνυμους ποιητές και συγγραφείς, που διάφορες σύνθετες και πολύπλοκες συγκυρίες τον οδήγησαν στο να τους δημιουργήσει και να τους ανεξαρτητοποιήσει από τον ίδιο του τον εαυτό, προσδίδοντας στον καθένα τους ορισμένα από τα ιδιαίτερα του χαρακτηριστικά.

Οι τρεις αυτοί βασικοί ετερώνυμοι ποιητές, των οποίων ο Fernando Pessoa συνέλαβε την ιδέα –δηλαδή, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις ιδιαιτερότητες τους– και τους οποίους δημιούργησε, μέσα από την ίδια τη γραφή του (γραφή τους), ανάμεσα στα χρόνια 1912-1914, ύστερα από τη δημιουργία πολλών άλλων «δευτερεύουσας σημασίας» ετερώνυμων, υπακούοντας σε μια βαθύτερη «εσωτερική» ανάγκη, είναι: ο Álvaro de Campos, που με μια φουτουριστικής προέλευσης προκλητικότητα, αλλά και με μια έκδηλη και ιδιότυπη μηδενιστική τάση, ξεπερνάει τις διαφορετικούς τύπου αναστολές και αυτολογοκρισίες του ορθώνυμου Pessoa, ο «στοχαστικός» –αλλά και δέσμιος, αρκετές φορές, της «ιδιαιτέρης» παιδείας και της καλλιέργειάς του–, επικούρειος και ταυτόχρονα στωικός νεοπαγανιστής Ricardo Reis και ο γαλήνιος «ελευθερωτής» –από κάθε μεταφυσική και ελισθημονική σύμβαση– και «δάσκαλος» κυρίως του Álvaro de Campos, ο Alberto Caeiro. Τα τρία αυτά ετερώνυμα, μαζί βέβαια με το ορθώνυμο του ποιητή, αποτελούν μια ουσιαστικά και αναπόσπαστα δεμένη τετράδα, που το κάθε «μέλος» της δραστηριοποιείται και υπάρχει ξεχωριστά, τη στιγμή που εκφράζεται δυναμικά, με τη γραφή και την επεξεργασία διαφόρων ποιητικών και, μερικές φορές, άλλων κειμένων. Ζουν και βιώνουν, με τον τρόπο του ο καθένας, τα αισθήματα του μοναδικού στην πραγματικότητα γραφέα, του ορθώνυμου ποιητή, αλλά, ανάλογα και με την περίπτωση, και όσα διαγράφει ή αποφεύγει να εκφράσει, και έτσι, διερευνώντας, σε μεγαλύτερο βάθος, τον κόσμο των έλλξεων και των επιθυμιών, τις πιο σημαίνουσες λεπτές αποχρώσεις και τις πιο κρυφές και μύχιες πτυχές της ύπαρξης, φέρνουν στο φως τα στοιχεία που συνθέτουν την υποστασιακή διαφορετικότητα που τα διακρίνει αλλά και, παραδόξως, την υποστασιακή ενότητα του «προσώπου» του ενός ποιητή και δημιουργού τους...

Ο ίδιος ο πολυπρόσωπος και πολύτροπος ποιητής Fernando Pessoa, σ' ένα σημείων κείμενό του, σχετικό με αυτό το ζήτημα, που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Παρουσία* 17, το 1928, επισημαίνει: «Τα γραπτά του Fernando Pessoa ανήκουν σε δύο κατηγορίες, που ονομάζουμε ορθώνυμα και ετερώνυμα έργα. Δεν μπορούμε να μιλήσουμε για ανώνυμο ή για ψευδώνυμο, γιατί δεν πρόκειται γι' αυτό. Στην περίπτωση του ψευδώνυμου, το έργο είναι του δημιουργού προσωπικά, αλλά υπογεγραμμένο μ' ένα όνομα που δεν είναι το δικό του (το ετερώνυμο έργο είναι του δημιουργού έξω από το πρόσωπό του, είναι μιας αθέραιας προσωπικότητας που έπλασε ο ίδιος, όπως θα ήταν τα λόγια ενός προσώπου σ' ένα δράμα του»⁴. Και οφείλουμε να σημειώσουμε εδώ ότι στα πορτογαλικά η λέξη "Pessoa" σημαίνει «Πρόσωπο».

Σημειώσεις

1. Ο Fernando Pessoa γεννήθηκε στη Λισαβόνα στις 13 Ιουνίου 1888. Ο πατέρας του, ο Joaquim de Seabra Pessoa, δημόσιος υπάλληλος στο υπουργείο δικαιοσύνης, πέθανε από φυματίωση το 1889, και η μητέρα του, η Maria Madalena Nogueira, παντρεύτηκε σε δεύτερο γάμο (1895) τον João Miguel Rosa, που ήταν πρόξενος της Πορτογα-

λίας στη Νότια Αφρική. Από το 1895 έως το 1905 ο Fernando Pessoa έζησε μαζί τους στο Ντούρμπαν, όπου φοίτησε σε αγγλικά σχολεία (δημοτικό και γυμνάσιο, αλλά και σε εμπορική σχολή) και καλλιέργησε, με καθημερινή μελέτη των κλασικών και σύγχρονων συγγραφέων, τις λογοτεχνικές του ικανότητες. Επιστρέφοντας στη Λισαβόνα αποφάσισε να μην συνεχίσει τις επιστημονικές του σπουδές που είχε αρχίσει στη Νότια Αφρική. Μετά την αποτυχία του ως επιχειρηματίας τυπογράφος, από το 1907 έως το τέλος της ζωής του, στις 30 Νοεμβρίου του 1935, εργάστηκε ως ξένος ανταποκριτής για εμπορικές εταιρείες, επάγγελμα που διάλεξε γιατί του άφηνε αρκετές ελεύθερες ώρες για τη λογοτεχνία. Με τα τρία βασικά ετερώνυμά του, που δημιούργησε το 1914, μετά από 1-2 χρόνια πνευματικής κιοφορίας τους –Álvaro de Campos, Alberto Caeiro και Ricardo Reis–, όπως και με το όνομά του (ορθώνυμο) υπέγραψε ποιήματα και πεζά, που δημοσιεύσε σε πολυάριθμα περιοδικά και εφημερίδες, και ανάμεσά τους στο περιοδικό *Ορφείας* (*Orpheu*, 1915), που δημιούργησε και συντόνιζε μαζί με τον φίλο του ποιητή Sá-Carneiro. Γύρω στα 300 μόνον ποιήματά του δημοσιεύτηκαν όσο ζούσε, καθώς και 130 κείμενά του σε πρόζα, ενώ δεν εξέδωσε παρά 4 πλακέτες: οι τρεις στα αγγλικά (35 *Σοννέτα*, 1918, *Αγγλικά Ποιήματα I-II*, *Αγγλικά Ποιήματα III*, 1921) και μία στα πορτογαλικά (*Μήνυμα*, 1934). Η έκδοση των απάντων του, που το μεγαλύτερο μέρος τους αποτελείται από ανέκδοτα, άρχισε το 1942 από τις εκδόσεις Ática. Στα χρόνια του 1980 ανακαλύφτηκε ακόμη ένα σημαντικό του κείμενο, *Το βιβλίο της Αησιχίας*, που υπέγραψε με το μισοετερώνυμο του Bernardo Soares. Έχουν εκδοθεί έως τα σήμερα 22 τόμοι που περιλαμβάνουν ποίηση, πεζά, θεατρικά έργα και δοκίμια.

2. Πράγματι, τα τελευταία τριάντα χρόνια, με τη βαθμιαία έκδοση των διαφόρων ανέκδοτων κειμένων του (ποιήματα, πεζά, ημερολόγια με δοκιμακό χαρακτήρα, θεατρικά έργα, μελετήματα) και τη σχεδόν ταυτόχρονη μετάφραση ενός μεγάλου μέρους του έργου του –αν όχι των απάντων του– σε διάφορες γλώσσες, ο πολυπρόσωπος και πολίτροπος Πορτογάλος ποιητής, συγγραφέας και στοχαστής Pessoa καθιερώθηκε ως ένας από τους μεγαλύτερους ποιητές του 20ού αιώνα. Σ' αυτό βοήθησαν οι πάρα πολλές καινούριες θεωρητικές και κριτικές προσεγγίσεις και αναλύσεις που έκαναν εμφανή τη μοναδικότητα και τον πολυδιάστατο χαρακτήρα της ποίησης και των διαφόρων άλλων κειμένων του, που κατέχουν, αναμφίβολα, μian ξεχωριστή θέση ανάμεσα στα άλλα μοντερνιστικά έργα του καιρού του. Σε τελευταία ανάλυση, είναι αυτό το εντελώς ξεχωριστό στην πολυσημία και στη συνθετότητά του έργο του που προκαλεί όλο και μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Για περισσότερα στοιχεία, βλ. το αφιέρωμα στον Fernando Pessoa (*Διαβάζω*, 390, Νοέμβριος 1998), με επιμέλεια δική μου, το οποίο περιλαμβάνει εκτεταμένο χρονολόγιο, μεταφράσεις μου από τα πορτογαλικά ποιημάτων των ετερωνύμων του Álvaro de Campos και Ricardo Reis, καθώς και δοκίμια (Νάνος Βαλαωρίτης, Ανδρέας Παγουλάτος, Φ.Δ. Δρακονταειδής, Antonio Tabucchi). Άλλες μεταφράσεις μου ποιημάτων του Fernando Pessoa δημοσιεύτηκαν στα περιοδικά *Συντέλεια*, 1, Άνοιξη-Καλοκαίρι 1990 (Εξάντας), *Πολίτης*, 9, Παρασκευή 14 Ιουλίου 1995, *Μανδραγόρας*, 20-21, 1999, *Δυτικές Ινδίες*, 3, *Θέματα Λογοτεχνίας*, 16, Νοέμβριος 2000-Φεβρουάριος 2001. Βλ. ιδίως το ένθετο βιβλίο στη *Νέα Συντέλεια*, 1-2, Άνοιξη-Καλοκαίρι 2004 (Άγκυρα), με εισαγωγή, επιλογή ποιημάτων και μεταφράσεις δικά μου.

3. Βλ. πάνω σ' αυτό το ζήτημα το δοκίμιό μου «Ο Fernando Pessoa, η ετερωνυμία και η δημιουργία προσώπου», *Διαβάζω*, 390, Νοέμβριος 1998.

4. Σε ένα άλλο χαρακτηριστικό κείμενό του, σχετικό με τα ετερώνυμά του, ο Fernando Pessoa γράφει: «Βλέπω μπροστά μου, στο άχρωμο αλλά πραγματικό διάστημα του ονείρου, τα πρόσωπα, τις χειρονομίες του Caeiro, του Ricardo Reis και του Álvaro de Campos. Κατασκεύασα τις ηλικίες τους και τις ζωές τους...».

FERNANDO PESSOA

Ποιήματα

*μετάφραση από τα πορτογαλικά: Αντρέας Παγουλάτος***Η ΜΟΥΜΙΑ****I**

Πορεύτηκα λεύγες σιάς
Μέσα στη σκέψη μου.
Άνθισε ανάποδα
Η απραξία μου με την ανακολουθία της,
Σβήσαν οι λάμπες
Μες στην ετοιμόρροπη κρεβατοκάμαρη.

Όλα έτοιμα γίνονται
Μια έρημος απαλή σαν μετάξι
Που βλέπει η αφή μου
Στα βελούδα της κρεβατοκάμαρης,
Όχι η όψη μου.
Υπάρχει μια όαση μες στο Αβέβαιο
Και, σαν μια υποψία
Από φως μέσα απ' ό,τι δεν έχει σχισμές,
Περνά ένα καραβάνι.

Ξεχνώ ξαφνικά
Πώς είναι το διάστημα, κι ο χρόνος
Αντί να είναι οριζόντιος
Είναι κάθετος.

Η κρεβατοκάμαρη
Κατεβαίνει δεν ξέρω από πού
Μέχρι να μην με συναντά.
Ανεβαίνει ένας ελαφρός καπνός
Από τις αισθήσεις μου.
Παύω να εγκλείομαι

Μες στον εαυτό μου. Δεν υπάρχει
Ούτε εκεί μέσα ούτε εκεί έξω.

Και η έρημος τώρα
Στρέφεται προς τα χαμηλά.

Η έννοια του κινούμαι
Ξέχασε τ' όνομά μου.

Μέσα στην ψυχή το σώμα μου με βαρραίνει.
Νιώθω σαν μια διπλή κουρτίνα
Κρεμασμένη στην αίθουσα
Όπου κείται κάποιος νεκρός.

Κάποιο πράγμα έπεσε
Κι αντήχησε μέσα στο άπειρο.

II

Μες στη σκιά η Κλεοπάτρα κείται νεκρή.
Βρέχει.

Σημαιοστόλισαν λάθος τη βάρκα.
Βρέχει πάντα.

Γιατί να κοιτάς την πόλη μακρινή πια;
Η ψυχή σου είναι η μακρινή πια πόλη.
Βρέχει κρύα βροχή.

Κι όσο για τη μάνα που νανουρίζει στην αγκαλιά της ένα νεκρό παιδί –
Όλοι νανουρίζουμε στην αγκαλιά μας ένα νεκρό παιδί.
Βρέχει, βρέχει.

Το θλιμμένο χαμόγελο που ξεπερνά τα κουρασμένα σου χείλη,
Το βλέπω στη χειρονομία που κάνουν τα δάχτυλά σου για να κρατήσουν
τα δαχτυλίδια σου.
Γιατί να βρέχει;

III

Ποιανού είναι το βλέμμα
Που κατασκοπεύει μέσα από τα μάτια μου;
Όταν σκέφτομαι τι βλέπω
Ποιος συνεχίζει να βλέπει
Ενώ σκέφτομαι;
Από ποιους δρόμους φεύγουν,
Όχι τα θλιμμένα μου βήματα,
Μα η πραγματικότητα
Η δική μου να φέρνω βήματα μαζί μου;

Πότε πότε, στο μισοσκόταδο
Του δωματίου μου, όταν εγώ ο ίδιος
Για τον εαυτό μου
Σαν ψυχή μόλις που υπάρχω,
Παίρνει μια άλλη σημασία
Μέσα μου το Σύμπαν –
Είναι μια κηλίδα που ξεθωριάζει
Αφού είμαι συνειδητός
Στην ιδέα μου για τα πράγματα.

Αν ανάψουν τα κεριά
Και δεν έχει πια ούτε
Το θολό φως του έξω –
Δεν ξέρω ποιος φανοστάτης
Αναμμένος οπουδήποτε μες στο δρόμο –
Θα έχω θαμπωμένες επιθυμίες
Αφού δεν υπάρχει ποτέ τίποτε περισσότερο
Μέσα στο Άπειρο και μέσα στη Ζωή
Από τη σκοτεινή στιγμή
Που είναι τώρα η ζωή μου:

Μια στιγμή παραπτόταμος
Ενός ποταμού που πάντα φεύγει
Που ξεχνά πως υπάρχει,
Ανάμεσα σ' έρημα διαστήματα
Που δεν έχουν καμιά σημασία
Και χωρίς να είναι απολύτως τίποτε.

Και έτσι η ώρα περνά
Μεταφυσικά.

IV

Οι αγωνίες μου πέφτουν
Από μια σκάλα κάτω.
Οι επιθυμίες μου αμφιταλαντεύονται
Στη μέση ενός κάθετου κήπου.

Της Μούμιας η θέση είναι απόλυτα ακριβής.

Μακρινή μουσική,
Υπερβολικά μακρινή μουσική,
Για να περνά η Ζωή
Και να ξεχνά να συλλέγει με τις χειρονομίες.

V

Γιατί ανοίγουν τα πράγματα φτερούγες για να περάσω;
Φοβάμαι να περάσω ανάμεσά τους, τόσο ακίνητα συνειδητά.
Φοβάμαι να τα αφήσω πίσω μου βγάζοντας τη Μάσκα.

Μα υπάρχουν πάντα πράγματα πίσω μου.
Νιώθω την απουσία ματιών τους να με καρφώνει, και τρέμω.
Χωρίς να κινούνται, οι τοίχοι μου δονούν σημασία.
Μιλούν μαζί μου χωρίς φωνή να μου λέει οι καρέκλες.
Τα σχέδια του τραπεζομάντιλου έχουν ζωή, καθένα τους είναι μια άβυσσος.
Λάμπει χαμογελώντας με ορατά χείλη αόρατα
Η πόρτα ανοίγοντας συνειδητά
Χωρίς το χέρι να είναι περισσότερο από το δρόμο για ν' ανοίξει.
Από πού με κοιτούν;
Ποια πράγματα ανάκατα να δουν με κοιτούν;
Ποιος κατασκοπεύει από παντού;

Οι ράχες με καρφώνουν.
Χαμογελούν πραγματικά οι λείοι τοίχοι.

Αίσθηση ότι δεν είμαι παρά η ραχοκοκαλιά μου.

Τα σπαθιά.

* * *

FERNANDO PESSOA

Álvaro de Campos

ΠΕΡΑΣΜΑ ΤΩΝ ΩΡΩΝ

(αποσπάσματα)

25 Μαΐου 1916.

Φέρνω μέσα στην καρδιά μου
 Όπως σε σεντούκι γεμάτο τόσο που δεν γίνεται να κλείσει,
 Όλους τους τόπους όπου πήγα,
 Όλα τα λιμάνια που επισκέφτηκα,
 Όλα τα τοπία που είδα απ' τα παράθυρα ή τα φινιστρίνια,
 Ή τους αμμολόφους, καθώς ονειρευόμουν,
 Κι όλα αυτά, που είναι τόσα πολλά, είναι λίγα μπροστά στα όσα επιθυμώ.

Η είσοδος της Σιγκαπούρης, τα χαράματα, με πράσινο χρώμα,
 Το κοράλλι των Μαλντίβων πυρωμένο πέρασμα,
 Το Μακάο στη μία η ώρα τη νύχτα... Ξυπνάω ξάφνου...
 Γιατ-λο-ο-ο-ο-ο-ο-ο-ο... Γκι-...
 Κι όλα αυτά αντηχούν μέσα μου απ' το βάθος μιας άλλης πραγματικότητας...
 Η βορειοαφρικάνικη σχεδόν κορμωστασιά της Ζανζιβάρης στον ήλιο...
 Νταρ-ες-Σαλάμ (η έξοδος είναι δύσκολη)...
 Μαγιούγκα, Νόσσι-μπε, πρασινάδες της Μαδαγασκάρης...
 Θύελλες γύρω απ' το Γκουαρνταφούι...
 Και τ' Ακρωτήρι της Καλής Ελπίδας ξεκάθαρο στον ήλιο της αυγής...
 Κι η Πόλη του Ακρωτηρίου με το Βουνό του Τραπεζίου στο βάθος...

Ταξίδεψα σε χώρες πιο πολλές από εκείνες που προσέγγισα...
 Τοπία είδα πιο πολλά από εκείνα που χαϊδέψαν τα μάτια μου...
 Δοκίμασα αισθήσεις πιο πολλές απ' όλες τις αισθήσεις που αισθάνθηκα,
 Γιατί, όσο πιο πολλές και να αισθανόμουν, τόσο πιο πολλές μου λείπαν
 Κι η ζωή πάντα με πλήγωνε, πάντα ήταν λίγη, κι εγώ δυστυχημένος.

Κάποιες στιγμές της μέρας τα θυμάμαι όλα αυτά και τρομάζω,
 Σκέφτομαι τι θα μου μείνει απ' τη ζωή αυτή την κομματιασμένη, απ' το
 απόγειο αυτό,
 Από το δρόμο αυτό όλο στροφές, από τ' αυτοκίνητο αυτό στην άκρη
 του δρόμου, απ' το σήμα αυτό,

Από την ήρεμη αυτήν αταξία από αντιφατικές αισθήσεις,
 Απ' τη μετάγγιση αυτή, απ' την ανουσιότητα αυτή, απ' τη σύγκλιση αυτή
 με τα χρώματα της ίριδας,
 Απ' την ανησυχία αυτή στο βάθος όλων των δυσκολότητων,
 Απ' την αγωνία αυτή στο βάθος όλων των ηδονών,
 Απ' τον πρόωρο αυτόν κορεσμό στο χερούλι όλων των φλιτζανιών,
 Απ' την πληχτική αυτή παρτίδα των χαρτιών ανάμεσα στο Ακρωτήριο της
 Καλής Ελπίδας και τα Κανάρια.

Δεν ξέρω αν είναι η ζωή λίγα ή πολλά για μένα.
 Δεν ξέρω αν αισθάνομαι περισσότερα ή λιγότερα, δεν ξέρω
 Αν μου λείπει μια πνευματική ευσυνειδησία, ένα στήριγμα στην ευφυΐα,
 Μια ετεροθαλότητα με το μυστήριο των πραγμάτων, ένας κλονισμός
 Στις επαφές, αίμα κάτω απ' τα χτυπήματα, μια δόνηση στους θορύβους,
 Ή αν υπάρχει μια άλλη εξήγηση γι' αυτό πιο εύκολη και πιο σωστή.

Ό,τι και να 'ναι, θα 'ταν καλύτερα να μην είχα γεννηθεί
 Γιατί, από τόσο ενδιαφέρουσα που είναι όλες τις στιγμές,
 Η ζωή καταλήγει να κάνει κακό, να προκαλεί ναυτία, να πληγώνει, να φθείρει,
 να καταρρέει,
 Να δίνει την επιθυμία να κραυγάσεις, ν' αναπηδήσεις, να μείνεις στη γη, να βγεις
 Έξω απ' όλα τα σπίτια, απ' όλες τις λογικές, κι απ' όλα τα μπαλκόνια,
 Και να γίνεις θεριό για το θάνατο ανάμεσα σε δέντρα και σε λησμονιές,
 Ανάμεσα σε τούμπες, κινδύνους κι απουσία των αύριου,
 Κι όλα αυτά θα έπρεπε να ήταν κάτι άλλο, πιο παρόμοιο με ό,τι σκέφτομαι,
 Με ό,τι σκέφτομαι ή αισθάνομαι, χωρίς να ξέρω τι είναι, ω ζωή.

Σταυρώνω τα χέρια στο τραπέζι, βάζω το κεφάλι ανάμεσα στα χέρια μου,
 Θα 'πρεπε να ήθελα να κλάψω, μα δεν ξέρω να ψάχνω τα δάκρυα...
 Και παρόλο που προσπαθώ να λυπηθώ τον εαυτό μου, δεν κλαίω,
 Έχω ιην ψυχή μου γεμάτη ρωγμές κάτω απ' το λυγισμένο δείκτη που την αγγίζει...
 Τι θ' απογίνω; Τι θ' απογίνω;

Έδωξαν το γελωτοποιό απ' το παλάτι μαστιγώνοντάς τον, χωρίς λόγο,
 Σήκωσαν το ζητιάνο απ' το σκαλί όπου είχε πέσει.
 Έδειραν το εγκαταλελειμμένο παιδί και του άρπαξαν το ψωμί απ' τα χέρια.
 Αχ τεράστια πόνε του κόσμου, ό,τι λείπει είναι η δράση...
 Τόσο παρηκμασμένος, τόσο παρηκμασμένος, τόσο παρηκμασμένος...
 Είμαι καλά μόνο όταν ακούω μουσική, και ούτε κι αυτό.

Κήποι του δέκατου όγδοου αιώνα πριν απ' το 89,
Πού είσαστε, που εγώ θέλω όπως όπως να κλάψω;

Σαν βάλαμο που δεν παρηγορεί παρά με την ιδέα πως είναι βάλαμο,
Το βράδυ το αποψινό κι όλων των ημερών το βράδυ, λίγο λίγο, μονότονο, πέφτει.

Αναψαν τα φώτα, πέφτει η νύχτα, η ζωή μεταμορφώνεται,
Με όποιο τρόπο και να 'ναι, πρέπει να συνεχίσουμε να ζούμε.
Καίγεται η ψυχή μου σαν να ήταν ένα χέρι, φυσικά.
Είμαι στο δρόμο τους και χτυπιέμαι με όλους.
Το εξοχικό μου σπίτι,
Λιγότερο από ένα τρένο, μια άμαξα και η απόφαση να φύγω ανάμεσα
σε μένα και σε σένα.
Έτσι μένω, μένω... Είμαι αυτός που πάντα θέλει να φύγει,
Και μένει πάντα, μένει πάντα, μένει πάντα,
Μέχρι το θάνατο μένει, ακόμη κι αν φεύγει, μένει, μένει, μένει...

Κάνε με ανθρώπινο, ω νύχτα, κάνε με αδελφικό και στοργικό.
Μονάχα σαν φίλοι του ανθρώπου μπορούμε να ζούμε.
Μονάχα αγαπώντας τους ανθρώπους, τις πράξεις, την κοινοτοπία των έργων,
Μονάχα έτσι –αλίμονό μου!– μονάχα έτσι μπορούμε να ζούμε.
Μονάχα έτσι, ω νύχτα, κι εγώ ποτέ δεν θα μπορέσω να είμαι έτσι!

Είδα τα πράγματα όλα, και θαμπώθηκα απ' όλα,
Μα όλα ήταν ή υπερβολικά ή λίγα –δεν ξέρω τι– κι εγώ υπέφερα
Έζησα όλες τις συγκινήσεις, όλες τις σκέψεις, όλες τις χειρονομίες,
Κι έμεινα τόσο θλιμμένος σαν να 'χα θελήσει να τα ζήσω και δεν τα 'ζησα.
Αγάπησα και μίσησα όπως όλος ο κόσμος,
Μα για όλο τον κόσμο αυτό ήταν κανονικό ή από ένστικτο,
Και για μένα ήταν πάντα η εξαίρεση, ο κλονισμός, η βαλβίδα ασφαλείας, ο σπασμός.

Έλα, ω νύχτα, και καταπράννε με, έλα και πνίξε με μέσα σου.
Ω στοργική του Επέκεινα, κυρία του άπειρου πένθους,
Πόνε έξω από τη Γη, σιωπηλό κλάμα του Κόσμου.
Μάνα γλυκιά κι αρχαία των συγκινήσεων χωρίς χειρονομίες,
Μεγαλύτερη αδελφή, παρθένα και θλιμμένη, με τις ασύνδετες ιδέες,
Αρραβωνιαστικιά που προσμένεις πάντα τ' ατελή σχέδιά μας,
Τη διεύθυνση που σταθερά εγκαταλείπεται του πεπρωμένου μας,

Την παγανιστική αβεβαιότητά μας χωρίς χαρά,
Τη χριστιανική μας αδυναμία χωρίς πίστη,
Τον αδρανή βουδισμό μας, χωρίς έρωτα για τα πράγματα μήτε εκστάσεις,
Τον πυρετό μας, τη γλωμάδα μας, την ανυπομονησία μας των αδύναμων,
Τη ζωή μας, ω μάνα, τη χαμένη μας ζωή...

... Το έργο του αποβάλλει αργότερα κάθε στοιχείο, έστω και αποσπασματικό, του αντικειμένου και καταλήγει αποδεσμευμένο σε μια ολοκληρωτική μορφή αφηρημένης τέχνης. Χωρίς ν' απολέσει ούτε στιγμή το τραγικό στοιχείο, που τον ακολουθεί σαν μια γονιμοποιός δύναμη, και μεταχειριζόμενος μόνο το μαύρο χρώμα, απλώνει πάνω στον πίνακα σκοτεινές εκτάσεις ενός χυμώδους μαύρου· παρασύρει το βλέμμα μας μέσα στ' άγνωστα βάθη του, που είναι σαν να φωτίζει ένα μυστηριακό φως. Αναζητάμε να βρούμε το ίδιο απροσπέλαστο κενό, όπου θα υπάρχει η μαγική έκπληξη ενός αγνώστου κι ανεξερεύνητου κόσμου. Τελικά, το στοιχείο του τραγικού καταλήγει, ύστερα από εναλλασσόμενες αφαιρέσεις, σε μία εγκράτεια ασκητική, οπότε ο χώρος του πίνακα έχει απολέσει τις γνώριμες διαστάσεις, του άνω και του κάτω, του εδώ και του αλλού. Η τρικυμία του τραγικού έγινε η σιωπή μιας ερημικής τραγικότητας, περισσότερο δραματικής. Μας κατακλύζει τότε, σαν κοιτάμε αυτούς τους πίνακες, μια απόγνωση, που όμως είναι απελευθερωτική. Η κάθετη μαύρη γραμμή πάνω στην άσπρη απλωτή επιφάνεια, που τελειώνει σε μian έκρηξη της κορυφής της, μας συναρπάζει με την εκφραστική της λιτότητα, αλλά και το δυναμισμό της...

Αλέκος Κοντόπουλος
Ζωγράφος